

GUVOH DAXLSIZLIGI INSTITUTINING FUQAROLIK PROTSESSUAL HUQUQIDA NAZARIY VA AMALIY ASPEKTLARI

Ibragimova Rayxon Shodmon qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti
tayanch doktoranti.

E-mail: rayxonibragimova135@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada fuqarolik protsessida guvohning daxlsizligi (immuniteti) tushunchasi, uning huquqiy asoslari hamda turlari ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Guvohning ko'rsatma berishdan bosh tortish huquqi, ayrim shaxslarni guvoh sifatida so'roq qilish mumkin emasligi bilan bog'liq cheklovlar hamda ularning protsessual mohiyati tahlil etiladi. Shuningdek, guvoh immunitetining odil sudlovni ta'minlashdagi o'rni va milliy qonunchilikni takomillashtirish zarurati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: guvoh daxlsizligi, protsessual immunitet, ko'rsatma berishdan bosh tortish huquqi, fuqarolik protsessi.

Fuqarolik sud ish yurituvda odil sudlovni amalga oshirish faqat sud vakolatiga kiradi. Biroq sud faoliyati qat'iy protsessual qoidalar tizimi asosida olib boriladi. Mazkur qoidalar ayrim subyektlarga maxsus huquqiy imtiyozlar va kafolatlar berilishini ham nazarda tutadi. Ushbu imtiyozlar ularning o'ziga xos protsessual maqomidan kelib chiqadi.

Ayrim mualliflarning fikricha, guvohning daxlsizligi — bu shaxsning o'ziga, turmush o'rtog'iga va yaqin qarindoshlariga qarshi ko'rsatma bermaslik huquqini mustahkamlovchi normalar majmuasidir. Shu bilan birga, kengroq yondashuv tarafdorlari mazkur institutni faqat oila doirasidagi munosabatlar bilan cheklab bo'lmashligini, balki kasbiy sir (advokatlik siri), xizmat siri yoki davlat siri bilan bog'liq holatlarni ham qamrab olishi zarurligini ta'kidlaydilar¹.

Guvoh daxlsizligi masalasi uzoq yillardan buyon ilmiy doiralarda muhokama qilinayotgan bo'lsa-da, uning mazmuni yuzasidan yagona yondashuv shakllanmagan. Ba'zi tadqiqotchilar guvoh immunitetini faqat ayrim shaxslarni guvoh sifatida so'roq qilishni taqiqlash bilan bog'laydi. Boshqa bir guruh olimlar esa uni ko'rsatma berishdan bosh tortish huquqini ham qamrab oluvchi murakkab protsessual institut sifatida talqin etadi.

¹ D.Y.Xabibullayev. Fuqarolik protsessida odil sudlovni amalga oshirishga ko'maklashuvchi shaxs sifatida guvohning ishtiroki bilan bog'liq ayrim masalalar. Yurisprudensiya/Huquqiy-amaliy jurnal/ 4-son. 2023.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, guvoh immuniteti guvohning protsessual maqomiga bevosita ta'sir etuvchi vosita hisoblanadi. Mazkur talqin eng maqbul yondashuv bo'lib, u ikki asosiy jihatni o'z ichiga qamrab oladi:

- Ayrim shaxslarni guvoh sifatida so'roq qilishni qonun bilan taqiqlash;
- Muayyan shaxslarga ko'rsatma berishdan yoki ayrim savollarga javob berishdan bosh tortish huquqini berish.

Guvoh immunitetining turlari haqida bayon etadigan bo'lsak, ilmiy adabiyotlarda immunitetni irodani ifodalash xususiyatiga qarab ikki turga ajratish taklif etiladi:

Mutlaq immunitet – shaxsni guvoh sifatida so'roq qilish qonundan mumkin emas (masalan, advokatning mijozga oid ma'lumotlar yuzasidan ko'rsatma berishi taqiqlanadi).

Nisbiy immunitet – shaxs guvoh sifatida so'roq qilinishi mumkin, biroq u qonunda belgilangan asoslar mavjud bo'lsa, ko'rsatma berishdan bosh tortishga haqli (masalan, yaqin qarindoshlar)².

Shuningdek, ayrim mualliflar guvohlarni immunitetdan foydalanish asosiga ko'ra ham tasniflaydi:

xizmat yoki burch asosida daxlsizlikka ega shaxslar;

shaxsiy huquqiga tayangan holda ko'rsatma berishdan bosh tortuvchi guvohlar³.

Bu yondashuv guvoh immuniteti oilaviy, kasbiy yoki davlat manfaatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.

Amaldagi fuqarolik protsessual qonunchiligida guvoh immuniteti tushunchasi bevosita va tizimli tarzda mustahkamlanmagan. Biroq ushbu institutning ayrim elementlari Konstitutsiyaviy normalar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda o'z aksini topgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga ko'ra, hech kim o'ziga va yaqin qarindoshlariga qarshi guvohlik berishga majbur emas⁴. Mazkur qoida guvohning ko'rsatma berishdan bosh tortish huquqining konstitutsiyaviy asosini tashkil etadi. Shu bilan birga, fuqarolik protsessual qonunchiligida ish holatlaridan xabardor bo'lgan har qanday shaxs guvoh sifatida jalb etilishi mumkinligi belgilangan.

Bu yerda muhim jihat shundaki, guvohning protsessual majburiyatlari uning shaxsiy hayoti, kasbiy faoliyati yoki xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatmasligi kerak. Aks holda, guvohni ortiqcha majburiyatlar bilan yuklash sud qarorining adolatligiga ham putur yetkazishi mumkin.

² М.К. Треушников. Гражданский процесс. Москва: Городец, 2019.

³ В.В. Ярков. Гражданский процесс. Москва: Статут, 2020.

⁴ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T., "O'zbekiston", 2023. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son.

Imtiyoz atamasi ma'lum majburiyatdan ozod etilish ma'nosini anglatadi. Yuridik ma'noda esa u umumiy qoidalardan istisno tariqasida beriladigan maxsus huquqiy himoya yoki imtiyozni bildiradi. Xalqaro qonunchilikda⁵ immunitet tushunchasi umumiy huquq sohasi bo'yicha "ba'zi insonlar yoki subyektlar uchun ma'lum majburiyatlardan ozod bo'lish" deb talqin qilinadi. Masalan, diplomatik vakillarga nisbatan beriladigan immunitet bu tamoyilning xalqaro darajadagi shaklidir.

G'arbiy huquqiy tizimlarda guvoh immuniteti odatda **"privilege" (maxfiylik/imtiyoz)** va **"immunity" (daxlsizlik)** konsepsiyalari orqali tartibga solinadi. Masalan, Amerika Qo'shma Shtatlarining fuqarolik protsessida guvohlar ba'zan o'zlarini potensial jinoiy ayblovdan himoya qilish uchun guvohlik berishdan bosh tortish huquqiga ega. Bu huquq, asosan, beshinchi tuzatishdagi "self-incrimination" ga qarshi imtiyozni o'z ichiga oladi⁶.

Bundan tashqari, umumiy huquq tizimlarida guvohning o'zi bergan bayonot uchun fuqarolik yoki jinoiy javobgarlikdan himoya qilinishi ham mumkin — bu turdagi immunitet ba'zida "testimonial immunity" yoki "transactional immunity"⁷ deb yuritiladi. Bu huquqiy mexanizmlar guvohni noto'g'ri guvohlik berishdan va undan kelib chiqadigan salbiy oqibatlardan himoya qiladi.

Guvoh daxlsizligi instituti fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan protsessual kafolat sifatida namoyon bo'ladi. Shunga qaramay, fuqarolik protsessual qonunchiligida "guvoh immuniteti" tushunchasining aniq normativ ifodaga ega emasligi ilmiy bahslarni yuzaga keltirmoqda.

Ayrim olimlar immunitetni sud ish yurituvda umumiy tartibdan istisno sifatida beriladigan maxsus protsessual rejim deb baholaydilar. Boshqa yondashuvlarda esa u alohida toifadagi shaxslar uchun belgilangan huquqiy imtiyozlar majmui sifatida talqin qilinadi.

Guvoh immuniteti konsepsiyasi har bir huquqiy tizimda turlicha ifodalanadi. Masalan, ba'zi davlatlarda guvohning o'zini ayblovchi holatdagi dalillarni berishdan bosh tortish huquqi qonunda aniq ko'rsatilgan. Boshqa tizimlarda esa bu huquq faqat umumiy protsessual prinsiplar orqali himoyalangan. Xalqaro konvensiyalar esa ko'pincha bu institutni inson huquqlari talqinida yoritgan.

Milliy qonunchilikda masalan O'zbekiston fuqarolik protsessual kodeksida guvohning daxlsizlik huquqi to'g'risida ayrim normalar mavjud bo'lsa ham, to'liq tizimlashtirilgan tartib hali shakllanmagan. Shu bois guvoh immuniteti konsepsiyasini ilmiy asosda qayta ko'rib chiqish va uni fuqarolik protsessual qonunchiligiga kiritish dolzarb masaladir.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

⁵ International Covenant on Civil and Political Rights. New York: United Nations, 1966.

⁶ The Law of Evidence / Andrew L.-T. Choo. London: Sweet & Maxwell, 2019.

⁷ McCormick on Evidence / Kenneth S. Broun (ed.). St. Paul: Thomson Reuters, 2013.

Birinchidan, guvoh daxlsizligi huquqiy imtiyozlar tizimining tarkibiy qismi bo'lib, guvohning protsessual maqomini mustahkamlovchi muhim kafolat hisoblanadi.

Ikkinchidan, mazkur institutni xalqaro tajriba asosida takomillashtirish va uni fuqarolik protsessual qonunchiligida aniq normalar orqali mustahkamlash zarur.

Uchinchidan, diplomatik vakillar va konsullik mansabdor shaxslarining guvohlik daxlsizligi xalqaro konvensiyalar bilan belgilanadi⁸ va milliy qonunchilikda ham mos ravishda aks ettirilishi lozim.

To'rtinchidan, amaliyotda guvohlarning o'z huquqlarini yetarli darajada bilmasligi sababli daxlsizlik kafolatlari buzilishi mumkin. Shu bois, protsess ishtirokchilarini huquqiy xabardor qilish mexanizmlarini kuchaytirish maqsadga muvofiq.

Xulosa qiladigan bo'lsak, umuman olganda, guvoh immuniteti fuqarolik protsessida odil sudlovni ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim protsessual vosita bo'lib, u shaxs manfaatlarini himoya qilish bilan birga sudning haqqoniy va asosli qaror qabul qilishiga ko'maklashadi.

Adabiyotlar/Литературы/References

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T., "O'zbekiston", 2023. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksi. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 23.01.2018-y., 02/18/FPK/0612-son.
3. D.Y.Xabibullayev. Fuqarolik protsessida odil sudlovni amalga oshirishga ko'maklashuvchi shaxs sifatida guvohning ishtiroki bilan bog'liq ayrim masalalar. Yurisprudensiya/Huquqiy-amaliy jurnal/ 4-son. 2023.
4. Vienna Convention on Diplomatic Relations. Vienna, 1961.
5. М.К. Треушников. Гражданский процесс. Москва: Городец, 2019.
6. The Law of Evidence / Andrew L.-T. Choo.London: Sweet & Maxwell, 2019.
7. International Covenant on Civil and Political Rights. New York: United Nations, 1966.
8. В.В. Ярков. Гражданский процесс. Москва: Статут, 2020.
9. McCormick on Evidence / Kenneth S. Broun (ed.). St. Paul: Thomson Reuters, 2013.

⁸ Vienna Convention on Diplomatic Relations. Vienna, 1961.